

Neformalno (družbeno) nadzorstvo

Janez Pečar*

Neformalno (družbeno) nadzorstvo je pomembna sestavina družbenega nadzorstva sploh, posebno zato, ker se z njim prilagajamo osebnim in skupnim vrednotam, pridobljenim z življenjsko prakso, s katero navadno ločujemo pravilno od napačnega.

Pod nadzorstvom na splošno razumemo proces, s katerim kaka ureditev oblikuje, ureja, prilagaja in vodi vedenje ljudi za svoj obstoj. O tem je v zadnjem desetletju dosti razpravljanja, vsaj kar zadeva formalno nadzorstvo. Za neformalno (družbeno) nadzorstvo je iz zornega kota teorij o nadzorstvu manj zanimanja, čeprav je zelo zapleteno, izredno pomembno, dokaj različno in odvisno od posameznih skupin. Na splošno gre pri neformalnem nadzorstvu za tisti del družbenega nadzorstva, ki se kaže v manj določenih in manj otipljivih oblikah (v navadah, običajih, dogovorih, javnem mnenju itd.) in deluje bolj podzavestno. Glede na to je vsakdo udeležen v procesu socializacije in se mora prilagajati drugim, da lahko ustvarja takšna ali drugačna razmerja z njimi. Drugi ga pogosto zaradi pomanjkljivosti v prilagajanju sprejemajo ali odklanjajo in ne nazadnje tudi poboljšujejo in kaznujejo. Za neformalno nadzorstvo pa velja še neka posebnost. Ta je v nagrajevanju pravilnega, sprejemljivega, normalnega, pričakovanega in zaželenega vedenja ter ravnanja.

Ugotavljajo, da se navadno »vsa družbena vprašanja spreminjajo v vprašanje družbenega nadzorstva.«¹ Nadzorstvo pa hkrati pomeni prizadevanje za socializacijo ali drugače povedano nadzorstvo je v družbi nepogrešljiva dejavnost, ki se kot taka opravlja organizirano in formalno ali spontano in neformalno, vendar vedno zato, da posamezne družbene skupine ali celotna družba sploh lahko delujejo.

Neformalno nadzorstvo ima svoje poti nagrajevanja, kaznovanja, usmerjanja in prilagajanja. V njem imajo pogosto veliko vlogo posamezniki ali ožje skupine in ti marsikdaj določajo potrebe po prav določenem vedenju ter ga tudi vrednotijo. Zato se pri tem še toliko bolj odpirajo razna etična vprašanja, kako in koliko naj sploh ljudje vplivamo na vedenje drugih, še posebno, ker gre za biopsihične posebnosti vsakega posameznika nasproti dokaj enovitemu vzorcu pričakovanega vedenja.

Ceprav neformalno nadzorstvo, oblike delovanja in načine ocenjevanja sprejemamo kolikor toliko prostovoljno, z življenjsko prakso, v razmerjih z drugimi, ga tako ali drugače, očitno ali nevidno vendarle opravlja vrsta neformalnih skupin, bodisi kot celota bodisi s svojimi posameznimi člani. Ti navadno ugotavljajo, kako se vedenje kakega člana sklada s pričakovanim ravnanjem, kajti sleherna vedenjska norma (zapisana ali običajna) spodbuja tudi vrednotenje. In če se ljudje (s pravom ali kako drugače) dogovarjajo in prilagajajo svoje vedenje določenim družbenim ciljem in socializirajo z njim, potem je odklonskost od dogovorjenega (in povprečnega) tudi (skupinsko) družbeno vprašanje. V zvezi s tem pa vedenje ni več samo strokovno področje, marveč največkrat tudi družbeno in politično.

Ce naj mehanizmi za uresničevanje formalnega nadzorstva hkrati postajajo tudi politični organi (namenjeni tudi za politično socializacijo), nastajajo pri tem zlasti vprašanja, kako so mehanizmi neformalnega nadzorstva v kaki družbi prikladni za socializacijo glede političnih ciljev.

Sestavek načena nekatera vprašanja neformalnega nadzorstva, zlasti glede njegovih mehanizmov in sredstev za socializacijo v zvezi z vrednotami ter nagrajevanje in kaznovanje. Posebno poudarja tudi vpliv prevladujoče ideologije in prava na njegov razvoj.

1. Mehanizmi neformalnega nadzorstva

Neformalno (družbeno) nadzorstvo opravljajo predvsem primarne in sekundarne skupine, čeprav tudi avtoriteta kakega posameznika ni brez vpliva na vedenje ljudi in je pri nekaterih osebah (ali celo skupinah) neredko lahko izredno pomembna.

Primarne skupine opravljajo nadzorstvo v neposrednih stikih ljudi med seboj. To so družina, zakonec, bratje in sestre, sosesčina, otroci pri igri itd. V teh skupinah vladajo pristrčna, ožja, intimna in pogosto čustvena razmerja med ljudmi. Ljudi iz primarnih skupin vežejo posebna neformalna razmerja s svojimi lastnimi atributi nadzorstva, kazni in nagrajevanja. Primarne skupine ustvarjajo takšna razmerja, da se jim človek tudi pozneje, v odraslosti pridružuje in vrača vanje. Za primarne skupine so torej značilni »nespecializiran značaj skupine, sorazmerna

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Park-Burgess v navedbi Janowitz, s. 92.

dolgotrajnost, majhno število članov in sorazmerna intimnost pripadništva».³

Sekundarne skupine se od primarnih razločujejo po tem, da je življenje v njih deloma formalno organizirano, stiki med ljudmi so manj pristrčni in intimni, skupine so precej širše, včasih celo specializirane, in se ne vežejo na družino oziroma prostor, v katerem le-ta opravlja svojo vlogo vzgoje in oblikovanja mladega človeka. Sekundarne skupine so predvsem **šola, organizacije, služba, strokovna društva** in mnogokateri drugi načini in oblike združevanja ljudi za skupne cilje in interese.

Medtem ko imajo sekundarne skupine včasih celo pisana pravila za vzdrževanje ravnesja in discipline, doseganje in uresničevanje smotrov, za katere so ustanovljene, je življenje v primarnih skupinah povsem neformalno, spontano in največkrat docela biološko določeno z namenom preživeti skupaj v boju za obstanek, drug ob drugem, ne samo gospodarsko, marveč tudi čustveno in neredko celo dokaj zaprto pred drugimi.

Ker v primarnih skupinah in veliko področjih delovanja sekundarnih skupin ni potrebe po pravno urejenih razmerjih, ker gre večinoma za neposredne osebne stike med ljudmi, skupne cilje in interese, tesna razmerja iz oči v oči, neredko tudi čustveno prepletena, itd., se seveda nadzorstvo uresničuje v posebnih razmerah. To so zlasti odkrita mnenja, razumevanje, graja, odpuščanje, sugestibilnost, izkušnje, navade, zgledi, vrednotenja, vstevši simpatije oziroma naklonjenost, nagrade, navduševanje in prigovarjanje ter razni vplivi, ki se izvajajo z dejanji, besedami in kretnjami, simboli in obredi, s potrpežljivostjo ali pa avtoriteto, naklonjenostjo in sovražnostjo, sprejemanjem in odklanjanjem (duševno ali telesno), nežno ali z nasiljem, odkrito ali zahrbtno itd. V teh skupinah je zelo pomembna solidarnost in vzajemnost, ozrače skupnosti in pripadnosti, medsebojnega razumevanja in podpore, ljubezen in prijateljstvo, občutki za »prav in napačno«; razvija se sodelovanje med pripadniki itd. Prav tako so zanje pogosto očitni: izročila, običaji, dogme, miti in celo politična prepričanja, solidarnost v reakcijah na zunanje spodbude, skladnost v pogledih, kadar je skupina ogrožena, vplivnost na osebni razvoj posameznika, sorodni občutki, osebna poistenja s skupino in pritegovanje. Zlasti primarne skupine povezujejo še razne dobrine, kot so premoženje, dohodki ali celo privilegiji, sorodna go-

spodarska pričakovanja in pogosto visoka stopnja skladnosti glede tega kaj doseči.

Zlasti v primarnih skupinah prihaja do raznovrstnih oblik nagrajevanja za pričakovano ali željeno vedenje oziroma po drugi strani do telesnega ali duševnega kaznovanja za ravnanje, ki ni v skladu s pričakovanji skupine ali avtoritete v njej.

Med najpomembnejšimi primarnimi in sekundarnimi skupinami, ki pomenijo učinkovito neformalno nadzorstvo, se najpogostejše omenjajo družina, šola in združenja.

»**Družina** je nedvomno najpomembnejša majhna skupnost za združevanje morale svojih članov.«⁴ Oblikuje vedenje človeka in ga vzgaja. Njena vloga je »gospodarska, vzgojna, varovalna in rekreativna.«⁴ Opravlja temeljne socializacijske naloge in vpeljuje mladega človeka v kulturo okolja, hkrati ko je posredovalec med posameznim članom in širšo družbeno skupnostjo. Njeni defekti se odražajo v ravnanju in vedenju posameznika. Od tod tudi kriminogeni pomen družine.

Šola vzgaja in izobražuje. Pod vplivi znanosti, tehnike in tehnologije se oblikujejo tudi socializacijski postopki šole, ki deluje integrativno in kohezijsko.⁵ Šteje se, da je glavna in nezamenljiva institucija izobraževanja, hkrati pa ima močno terapevtsko in tretmansko vlogo. Če je za posameznika neustrezna, neučinkovita itd., so njeni vplivi na manj bistre, osebno defektne, zaostale, nemotivirane itd. pogosto nasprotni od pričakovanih. S tem pa je njen vpliv na vedenje in zmogljivost nadzorstva pomanjkljiv, če ne tudi kriminogen.

Združenja, poklicne organizacije, strokovna društva itd. postajajo glede neformalnega nadzorovanja pomembni zlasti v industrijski družbi z veliko mobilnostjo in raznovrstnimi vlogami, ki jih ima posameznik. Pogosto imajo celo svoje moralne kodekse.

Cedalje večjo vlogo dobivajo (zlasti pri nas) **delovne organizacije, krajevne skupnosti in soska.**

2. Delovanje in sredstva

Človeške skupine vedno ustvarjajo in razvijajo določena pravila vedenja in ravnanja, po katerih primerjajo in merijo posameznika, kako se sklada s skupino in koliko ter v čem od nje odstopa.

³ Lukić, s. 429.

⁴ Johnson, s. 103.

⁵ Milanović, s. 55.

² Cooley v navedbi Malinovski-Münch, s. 16.

Celotnost teh pravil (ali norm — pisanih ali nepisanih) pomeni ideal, ki je težko uresničljiv, kajti »noben član se ne prilagaja v celoti vsem normam«.⁶ Glede na to nastajajo tudi potrebe po zagotavljanju norm (tudi v neformalnih skupinah) in po uresničevanju pravil z različnimi sredstvi. Le-ta so pri neformalnem nadzorstvu docela drugačna od tistih, ki jih ima na voljo kako drugo nadzorstvo, ki temelji npr. na pravu in ki skrbi za tovrstni konformizem s pravno urejenimi sredstvi in s pomočjo dopustnega uradnega nasilja.

Neformalno nadzorstvo deluje odvisno od skupin in različno glede na stopnjo intimnosti, medsebojne odvisnosti in povezanosti gospodarskih in drugih ciljev ter interesov. Manjše ko so skupine (še posebno, če gre za primarne), učinkovitejše je lahko nadzorstvo. Pri sekundarnih skupinah ni tako, zlasti ker je isti posameznik lahko član po več sekundarnih skupin, pri čemer ni vedno nujno, da se njihova pravila medsebojno podpirajo.

V literaturi se omenjajo razna sredstva, s katerimi neformalno nadzorstvo (zlasti v primarnih skupinah) pripravlja svoje člane do bolj usklajenega vedenja (lahko tudi do subkulturenega — s čimer pa se ne ukvarjamo posebej). To so npr.: prepričanja, nagnjenja, dojemanje, potrebe, nameni, navzemanje, ideali, nuja, izkušnje, občutki za normalno in odklonsko (ali: napačno in prav), prijateljstvo, tovarištvo, solidarnost, častihlepnost, strah, jeza, ogorčenje, nevolja, nevoščljivost, interes, izbira, navada itd. pa tudi jok, mrkost, hrupnost in podobno.⁷ Gre za razne oblike vedenja, všteti občudovanje ali zaničevanje, ki pomeni opazno reagiranje, s katerim posameznik ali skupina opravlja nadzorstvo in popravlja ravnanje drugega. Hkrati s tem pa posameznik, ki ima avtoriteto oziroma spoštovanje drugih, uveljavlja moč nad posameznikom ali skupino, tako da jih usmerja v zelene cilje, še posebno, če so od njega odvisni ali če se morajo truditi za njegovo naklonjenost, pomoč ali posredovanje, če potrebujejo njegovo varstvo in podobno.

Sredstva oziroma načini neformalnega nadzorstva so glede na to predvsem čustvena oziroma motivacijska tj. psihološka, pa tudi gospodarska, in manj druga. Z njimi se v neformalnem nadzorstvu, zlasti v primarnih in deloma tudi v sekundarnih skupinah, vpliva na »mišlje-

nje, občutke, vrednote in dejanja«.⁸ S tem pa se oblikuje tudi vzgojno-kulturni obrazec skupine, zlasti primarne; ta je posebno glede družine izredno pomemben. Pomanjkljivosti družine v zgodnji mladosti pogosto kažejo na težave in konflikte z okoljem v odraslosti.

Nestrinjanje, kritika, kazni ter razne druge oblike reagiranja na nezaželeno vedenje oblikujejo pri povzročitelju občutke o vrednotenju njegovega dejanja. Poprava in poboljšanje sta glede na to lahko tem boljši, čim hitreje posledici sledi reakcija nadzorstva.

Že od nekdaj je znano, da je najučinkovitejše nadzorstvo tisto, ki ga nad nami opravljajo starši, otroci in zakonci. Njihovo osebno nadzorstvo, navzočnost, opazovanje, način komuniciranja z nami, strinjanje ali odpor, razočaranje, zaupanje v nas, ponos, zagovarjanje ali nasprotna reakcije ustvarjajo pritiske, s katerimi je treba računati in ki ne ostajajo brez sankcij — takšnih ali drugačnih.⁹

Razmerja med nadzorovalci in nadzorovanimi potekajo v neformalnem nadzorstvu vsestransko (torej drugače kot pri formalnem); pri tem gre večinoma za take položaje, v katerih vsi nadzorujemo in smo hkrati vsi nadzorovani, še posebno če gre bolj za demokratične skupine (avtokratične čedalje bolj izginjajo). Neformalno nadzorstvo večinoma pomeni obliko vpliva, ki temelji na interakcijah in medsebojnih večinoma dvostranskih razmerjih v skupini. Medosebna določenost in povezanost je pomemben dejavnik v neformalnem nadzorstvu. Za posameznika je pogosto zelo pomembno, kakšen položaj bo imel v skupini, kaj o njem mislijo drugi, kako ga cenijo in kaj od njega pričakujejo. Od tega je tudi odvisna njegova moč, vpliv na druge in podobno. Ta se oblikuje z znanjem, prepričanjem, zmogljivostjo itd. in pogosto tudi s silo, položajem itd. Pri tem tudi v neformalnem nadzorstvu nastajajo »čuvarji morale« ti so zlasti starši, učitelji, moralna elita¹⁰ itd.

Glede nadzorstva višje socialne skupine pogosto vplivajo tudi na nižje.

3. Zavest, morala, vrednote, disciplina, odgovornost itd.

Družbene skupine ne morejo obstajati brez morale, vrednot, odgovornosti itd. (pri tem se

⁸ Malinovski-Münch, s. 34.

⁹ Ko smo npr. intervjuvali odrasle nepoštene kupce v samopostrežnih prodajalnah, jim je bilo največ do tega, da ne bi o njihovih dejanjih zvedeli otroci.

¹⁰ Lukić, s. 200.

⁶ La Pierre, s. 121.

⁷ Glej več o tem: La Pierre, Malinovski-Münch, McGinnies-Ferster, Janowitz, Rokeach in drugi.

ne sprašujemo, kakšne so). Zato obstoj sleherne družbene sestave hkrati načenja tudi vprašanje delovanja družbenega nadzorstva. Kakršno koli že bodi, nadzorstvo vedno skrbi za to, da se člani družbenih skupin ravna po nekih pravilih, ki zagotavljajo njihov obstoj in razvoj.

Tudi neformalno družbeno nadzorstvo ima glede tega svojo vlogo, resda dokaj drugačno kot tisto nadzorstvo, ki temelji predvsem na pravu in sili, toda zato je toliko bolj nevidno, zapleteno, celovito, in mogočno. Verjetno bolj kot katero koli drugo nadzorstvo ustvarja ljudem možnosti za osebno identifikacijo, še posebno zato, ker je tovrstno nadzorstvo pogosto imanentno kulturi posameznika in vzgojnemu obrazcu, v katerem je odraščal.

Glede na to poteka neformalno nadzorstvo dosti bolj avtomatično, kot proces, ki je vpleten v skupino, v kateri vsak član opravlja vlogo nadzorovalca in nadzorovanca (recipročnost).¹¹ To pa je mogoče le, če ga pri vedenju in ravnanju vodi in navdihuje zavest, ki vsebuje »kulturne vzorce, simbole, vrednote in ideale«.¹²

»Vrednote so standardi zaželenega, uporabljeni kot merilo za posebne nagnjenosti ali kot oporišča za predlagane dejavnosti«,¹³ oziroma se ustvarjajo kot nekaj, kar naj zadosti človeškim hotenjem. Od tod seveda različnost vrednot, pogosto odvisna tudi od silnic, ki družbene skupine peljejo k postavljenim idealom in ciljem. Vrednote celotne družbe so zato lahko drugačne od vrednot posameznih in malih skupin ter različne glede na družbeno ureditev. Nove vrednote se teže uveljavljajo od tistih, ki se prenašajo iz roda v rod že od nekdaj (in velika večina izmed njih zadeva lastnino). Vrednote v družbenih razmerjih obravnavajo in popularizirajo tudi politične organizacije, pri nas npr. stališča in sklepi VII. kongresa ZK Slovenije.¹⁴ Le-te naj bi postajale ne samo osebne, marveč tudi družbene, uporabne za družbene akcije, ideologizacijo in moralno ocenjevanje posameznikov in drugih. »Precejšnje število vrednot zadeva občutek, čustva in moralne predsodke...«.¹⁵

Kot »moralna pa se razume celotnost razumevanja, mnenj, občutkov ali običajev, ki zadevajo

pravice in dolžnosti ljudi med seboj, priznanih in splošno poznanih v danem obdobju in civilizaciji«.¹⁶ Pri morali gre torej za ureditev, ki spet določa, kaj je dobro in prav, normalno in odklonsko itd., in tako »ureja človeško vedenje oziroma človeška razmerja«.¹⁷

Moralna v razmerju do vrednot nalaga posamezniku dolžnost, da jih uresničuje in da si zanje prizadeva. Uresničevanje vrednot zbuja občutke moralnosti. Kdor pa se ravna po določenih pravilih in skrbi, da se od teh pravil s svojim vedenjem in ravnanjem ne oddaljuje, mu pravimo, da je discipliniran. **Disciplina** pomeni uravnavanje svojega življenja in svojih potreb po sprejetih vedenjskih pravilih tako, da ne moti drugih, za katere večinoma veljajo ista pravila.

Z moralno in disciplino pa je povezana **odgovornost**. Ta pomeni zavest, da vsako delovanje povzroča posledice, ki jih mora prevzeti, kdor deluje (ali ne deluje, ali ne deluje dovolj dobro itd.). Odgovornost je navadno urejena s pravom in je v tesni zvezi s kaznimi.

Kar je v formalnem nadzorstvu določeno s pisanimi pravili, je v neformalnem večinoma vpleteno v kulturo, način življenja pogosto kot običaj, navada, mnenje, stališče, zavest (neredko tudi patriarhalna) osebne vrednote, oziroma moralne norme zunaj prava. Te moralne norme lahko podpirajo pravo ali pa ga celo presegajo (v kaki skupini ali zaradi kakih etnopsiholoških motivov — kolikor mu ne nasprotujejo, npr. krvno maščevanje). Številna vedenja in ravnanja ne morejo biti urejena s pravom, ker so preveč posamična, intimna, posebna in zato predvsem pod neformalnim nadzorstvom zlasti primarnih skupin. Na te prav tako vpliva pisano pravo kot po drugi strani običaji, moralna in podobno prihajajo v pravo kot splošno prevzeta vedenjska pravila.

Glede na zavest, moralno, vrednote, disciplino in odgovornost se ob neformalnem nadzorstvu pogosto pojavlja vprašanje, katere vrednote naj varuje neformalno nadzorstvo (in v kakšnem obsegu). O tem je malo teoretičnih razmišljanj. Nedvomno pa je pričakovati, da naj neformalno nadzorstvo poleg posebnih vrednot za posamezne skupine varuje tudi prenekatero splošno in hkrati skupno vrednoto, tudi ideološko (vendar je računati, da prihaja v posameznih skupinah tudi do upiranja splošnim in ideologiziranim vrednotam s svojimi »protivrednotami«).

¹¹ Glej npr. Malinovski-Münch, s. 63.

¹² Dictionary of Social Sciences, s. 62.

¹³ Williams v navedbi Johnsona, s. 30.

¹⁴ Glej VII. kongres ZKS, ČZP Komunist, Ljubljana 1974, s. 65—66.

¹⁵ La Pierre, s. 135.

¹⁶ Pratt, s. 198.

¹⁷ Lukić, s. 103.

4. Nagrajevanje in kaznovanje

Neformalno (družbeno) nadzorstvo ni samo negativno, marveč predvsem pozitivno, je doslej edino nadzorstvo, ki tudi nagrajuje in ga prav zato v teoriji imenujejo **pozitivno nadzorstvo**.

Neformalno družbeno nadzorstvo kot pozitivno uporablja za spodbujanje posameznikov k zaželenemu vedenju raznovrstne metode nagrajevanja. To nagrajevanje ni samo gmotne narave, čeprav je tudi to zelo pomembno, marveč predvsem psihološke in socialne. Pri vedenju, ki ne zadeva formalnega (državnega) nadzorstva, se ljudem največkrat usmerja ubogljivost in se jih sploh utirja v konformnost s sredstvi, ki jih raje sprejemajo kot npr. grajo, očitke, zastraševanje, globe, telesno kaznovanje ali ukrepe, ki povzročajo duševne in telesne bolečine. Prizadevanje bolečin, ustrahovanje z avtoriteto ter ukrepi (kazni) za neformalno nadzorstvo niso tako iminentni, čeprav se tudi tega ne ogiba docela.

Neformalno nadzorstvo, še posebno tisto, ki ga opravljajo primarne skupine (in deloma tudi sekundarne) ne samo, da je predvsem **pozitivno**, marveč je povrh tega še **prepričevalno in dejavno**, posebno zato, ker tudi svetuje, vzgaja, izobražuje, spodbuja, obljublja, pomaga, omogoča prostovoljnost in neprisilnost, navadno ne ponižuje, zbuja zaupanje, samokritičnost in samonadzorstvo, dviguje zavest in opogumlja. V posamezniku oblikuje ustrezne moralne občutke, ki ga v konfliktnih položajih in ambivalentnih duševnih stanjih peljejo k pravilnejšim odločitvam. V zvezi s tem pri marsikom nastaja pojav, za katerega se v sociologiji morale pravi, da koga »peče vest«,¹⁸ ker je v nečem ravnal zoper svojo moralnost, in se to oglašanje vesti šteje kot neka vrsta kazni, in sicer moralnih kazni.

Po drugi strani pa je nagrajevanje za zaželeno in pričakovano vedenje duševno in telesno prijetno ter za nadzorovanega ugodno. Spodbuja ga k ponavljanju pravilnega, dobrega in neodklonskega vedenja. Z nagrajevanjem spodbujajo »normalno« vedenje in »prav« v ravnanju zlasti starši mladega človeka že od njegovega rojstva. V družini in šoli poteka ves vzgojni in izobraževalni proces ob izmeničnem nagrajevanju in kaznovanju za dobro in slabo. Podobno se v današnji družbi za oblikovanje svojih članov trudijo še marsikatera druga formalna in neformalna skupina.

To pozitivno zagotavljanje nadzorstva se razviza na razne načine: z besednim izražanjem, prijateljstvom, ustvarjanjem zadovoljstva, hrano, denarjem, napredovanjem itd. Možnosti je neskončno, neredko so posebej prilagojene in preračunane na boljši učinek in večjo spodbudo.

Precej več kot o nagrajevanju za »dobro«, »normalno« in »prav« je znanega o kazni. Zgodovina odklonskosti je namreč zgodovina kazni. Nove tehnike družbenega nadzorstva pa venomer zahtevajo in oblikujejo nove kazni. Čeprav so navidezno vedno manj boleče, pa zato morda niso nič manj neprijetne. Kazen naj bi bila duševno in telesno neprijetno doživetje, hkrati pa opozorilo pred ponavljanjem, obračun ter vračilo za storjeno. V tem se kazen formalnega in neformalnega nadzorstva ne loči. Razložek je predvsem v tem, da pristojnost, postopki in teža ukrepov pri neformalnem nadzorstvu večinoma niso pravno urejeni, čeprav se navadno ve, do kam se sme in kaj presega dopustno.

Primarne skupine uporabljajo kazni predvsem z »raznimi oblikami, zadajanjem dejanskih bolečin, zmerjanjem in odtegotovanjem prijateljstva in drugih socialnih potreb«. ¹⁹ Strah, bolečina, sramovanje in krivda so pri tem ključna sredstva, ki naj zagotavljajo poslušnost in hkrati pogosto ustrezajo tudi kaznovalcu v njegovi vlogi »varuha morale«. ²⁰ Kazen s svojimi nasledki naj pripelje do spremembe posameznikovega vedenja v pričakovane smeri. Pomeni siljenje tistega, ki je neposlušen in sicer siljenje od osebe (skupine), ki ima pogosto tudi moč nad njim. Prav pri tem pa nastajajo v neformalnem nadzorstvu pojavi avtokratske, tiranijske, zastraševanja, zlorabljanja nadzorstva, preseganje še dopustnega in podobno, odvisno od posameznika in skupin z nižjo ali višjo stopnjo organizacije.

Oboje, kazen in nagrajevanje, vsak po svojem pa lahko pripeljeta tudi do kondicioniranega vedenja, ki nima dosti zveze s prostovoljnostjo in zavestnostjo. Toda »večje ko je število ljudi, ki imajo možnost nagrajevati, kaznovati, ali dopuščati vsiljevanje vedenja — večji je lahko učinek« ²¹ oziroma vsaj pričakovanje kakega učinka.

5. Poboljševalna in preprečevalna vloga

Neformalno nadzorstvo je v bistvu pogosto tako prefinjeno in globoko vraslo v medčloveška

¹⁸ Lukić, s. 117.

¹⁹ Scott-Scott, s. 22.

²⁰ Lukić, s. 200.

²¹ Ferster, s. 10.

razmerja, da je na prvi pogled dokaj neopazno, ker je tako vsakdanje in normalno, da ga štejemo za kulturo, način življenja in sploh nekaj, kar je samo po sebi umevno in neizogibno.

Njegovi mehanizmi, načini delovanja, sredstva itd. pa vendarle rabijo določenim namenom, predvsem doseganju konformizma oziroma prilagajanju splošnosti in povprečnosti (seveda pogosto odvisno od posameznih skupin). Ker sta kaznovanje in nagrajevanje bistveni sredstva za ta namen, ima neformalno nadzorstvo predvsem poglobljevalno in preprečevalno vlogo. Z neposredno navzočnostjo nadzorstva, ob tem, da je vsakdo lahko hkrati nadzorovalec in nadziranec in ker ljudje v razmeroma majhnih skupinah pogosto živijo tudi čustveno drug ob drugem ali vsaj zelo blizu itd., je mogoče takoj vplivati na dogajanje (še pred škodljivimi posledicami) ali poglobljevanje deviantne, potem ko so dejanja že storili.

Glede na to ima neformalno nadzorstvo predvsem dva namena:

- preprečuje da bi morebitni nekonformisti postali škodljivi za ožje skupine ali celo za celotno družbo;

- v procesu socializacije dejavno vpliva glede poglobljevanja in izglajuje razločke med zaželenimi cilji nadzorstva in dejanskostjo.

Pri tem se ne ukvarjamo z zmogljivostjo nadzorstva, njegovimi pomanjkljivostmi in sploh z učinki nasprotnimi od pričakovanih in želenih, ker nam gre predvsem za razmišljanje o njegovi vlogi, mehanizmi in delovanju, čeprav se tudi o njegovi šibkosti in čedalje večji neuspešnosti v zadnjem desetletju dosti govori. Toda ne glede na morebitna razočaranja nad vlogo neformalnega nadzorstva je njegov pomen »za splošno usklajevanje interesov ter vedenja vsakega posameznika kot dela družbenih skupin«²² in med splošnimi družbenimi interesi zelo velik in nenadomestljiv. S svojimi mehanizmi in sredstvi je posebno pomemben, ker omogoča obstoj družbe, ki je to nič ali vsaj zelo malo stane, hkrati pa je vedno pričujoč, takoj na kraju potrebe, ter kaznuje vedenje, ki je nezaželeno, ali nagrajuje ravnanje, ki se šteje za pričakovano. V neformalnem nadzorstvu ni vsakdo le sodnik, ki ločuje dobro od slabega, normalno od abnormalnega, pravilno od napačnega, ter mogoče storilec odklonskega, marveč je tudi preprečevalec, spreminjevalec, poglobljevalec, če ne celo kaznovalec in eksekutor (tam, kjer je to sploh lahko,

in na omenjenih področjih ali v majhnem obsegu — kar ni tako nepomembno za zlorabe in prestopanje dolžnosti).

Zlasti socializacija, ki ji ne gre samo za ohranjanje statusa quo ali za ohranitev preteklega in sedanjega, ki skrbi za internalizacijo novih vrednot, spreminjanje obstoječega tudi ob novi tehnologiji in revolucionarni praksi, ki vzgaja ljudi v samokontroli itd., ima nedvomno izrazito neposredno poglobljevalno in vzgojno vlogo. Hkrati mobilizira in izobražuje za življenje, dviguje moralnost in odgovornost. Dinamična socializacija se sama upira dogmatizmu, stereotipnosti in konzervatizmu, čeprav s tem vnaša v prenekatere skupine dvome o pravilnem, normalnem in dobrem. Toda gledanje v bližnjo prihodnost navadno ni odlika neformalnega (družbenega) nadzorstva, vsaj ne pri večini družbenih skupin. Posnemanje napredujočih pa vendarle vedno poteka, čeprav počasi, odvisno od tega, kaj je komu zgled in kdo dobiva tolikšno moč, da je za zgled drugim. Slednje je pomembno zlasti v taki družbi, kot je naša, kjer imajo nekatere organizacije po svoji družbeni vlogi tak pomen, da naj bi jim (in njihovim članom) drugi sledili zaradi vrednot in morale, ki jih prenašajo. »Toliko manj je prostora za prodiranje negativnih pojavov in vplivov, kolikor večja je politična, etična in pravna zavest«²³ ljudi, ki posnemajo zglede skupin, ki imajo v družbi avantgardno vlogo. Le-to je mogoče prevzemati v interakcijah z drugimi člani družbenih skupin — zavestno ali nezavestno, vendar skladno s cilji, ki naj jim služijo.

Poglobljevalna in preprečevalna vloga neformalnega nadzorstva je torej v delovanju njegovih mehanizmov, v družbenih razmerjih, ko spričo norm, po katerih uravnavajo potek življenja, odkrivajo in zatirajo odklonskost.

6. Socializacija

Namen neformalnega nadzorstva je po svoji vsebini že od vsega začetka doseganje socializacije ali konformnosti. Socializacija pomeni »socialno-psihološki proces, v katerem se osebnost oblikuje pod vplivom vzgojnih ustanov.«²⁴ To so: družina, šola, otroške igre in podobno, pa tudi množična občila, družbene organizacije itd. Če pa posameznik postane deviant, se njegova

²³ Milutinović, s. 22.

²⁴ Pratt, s. 198.

²² Stanković, s. 253.

odklonskost lahko pojasnjuje kot odgovor na napako v konformnosti.²⁵

Nadzorstvo nad ljudmi je vedno proces, v katerem se bodisi kot posamezniki bodisi kot skupina prilagajamo določenim pravilom. Glede na to je neformalno nadzorstvo le eden izmed mehanizmov za socializacijo.

Socializacija se začne z otrokovim rojstvom in poteka najprej v družini. Njena vloga je »roditeljstvo in socializacija«.²⁶ Otrok se vpeljuje v kulturo (lahko tudi v subkulturo) s svojo rastjo oziroma odraščanjem v družini. Freud je bil med prvimi, ki je opozoril na pomen zgodnje socializacije v družbi in njen vpliv na poznejši razvoj človekove osebnosti. Kasnejšemu razvoju se zlasti glede neformalnega nadzorstva pridružujejo zlasti še prijatelji, vzorniki, učitelji, društva, organizacije in podobno. V medsebojnih stikih z drugimi poteka to nadzorstvo tudi s posnemanjem, učenjem, istenjem, itd.: s tem se posebej ukvarjajo ne toliko teorije o nadzorstvu, temveč bolj psihologija, sociologija, andragogika itd.

Socializacija ali doseganje konformnosti pa ni preprost proces, še posebej glede na to, da je človekovo vedenje odvisno od genetičnih lastnosti in sestavin okolja.²⁷

To po eni strani pomeni, da med nami ni dveh enakih posameznikov, po drugi pa, da so mehanizmi socializacije za vse vsaj približno podobni, če ne kar isti, kar mora pripeljati do pomanjkljivosti v prilagajanju. Izražajo se v odklonskosti, in te ni malo. Morda bi to okoliščino lahko v interakcionističnem jeziku pojasnili takole: več ko je mehanizmov za socializacijo ljudi in več ko je nadzornih organizmov (katerih koli, tudi neformalnih), več je znane odklonskosti. Hkrati s tem pa je socializacija kot proces prilagajanja normam čedalje bolj ogrožena in zaupanje vanjo čedalje bolj načeto. Od tod tudi »težave« z družino, zlasti v mestnem okolju, neučinkovitost šole v moderni družbi, očitki na račun vzgojnega procesa v 20. stoletju itd.

Biologija vedenja²⁸ čedalje bolj opozarja na prirojene posebnosti, saj ugotavlja, da se med seboj razločujemo in da nihče ne more pobegniti od dejstva, da je rojen kot enota, ki ji ni enake. Odklonskost torej izhaja tudi iz individualnih posebnosti posameznika, družbena do-

ločenost ji daje samo celostni okvir, to pa je vsekakor premalo za razumevanje težav in stisk prav določene osebe, kar vedo zlasti psihiatri in psihologi (oziroma vsi tisti, ki se ukvarjajo s človekovo osebnostjo kot posameznikom).

Nobeno nadzorstvo, neformalno pa verjetno še najmanj, ni zmožno upoštevati tega pri svojih prizadevanjih za prilagajanje ljudi normam, ki so podobne za vse, da imamo ljudje »razlike v sestavi možgan, različno velikost, število in porazdelitev nevronov, da zelo malo vemo o dednosti, da ima vsakdo enkratno duševnost«²⁹ itd., da pri ljudeh obstajajo razne genetske, hormonalne, telesne in duševne napake itd. To vpliva na vedenje ljudi in vabi nadzorstvo k reakciji, ki glede na samovrednotenje posameznikov ustvarja še večje neprijetnosti tako za nadzorovanega kot za nadzorovalce — za slednjega marsikdaj še bolj, zlasti če gre za težave v družini, ker so nasprotni ukrepi v njej najpogostejše tudi premočno čustveno spodbujeni in tako ustvarjajo še dodatne stiske, preplašenost, malodušje in neracionalnost v socializaciji ali resocializaciji devianta.

Socializacija in resocializacija potekata v neformalnem nadzorstvu predvsem ob interakcijah z drugimi. Različnost skupinskih konformizmov se srečuje s še večjo različnostjo posameznikov; ti se ob izkušnjah, učenju, opazovanju in razumevanju ali konfliktih, raznih vedenjskih standardih, samonadzorstvu, konzervativnosti, odtujenosti itd. morajo prilagajati nečemu ob svojih biopsihičnih mehanizmih in se tako »harmonično« vraščati v skupine. To zanje pogosto ni lahko. Zato tudi pogosto nastajajo nasprotja v osebni in družbeni identifikaciji.

Toda socializacija ni samo proces ponavljanja starega in utečenega, marveč mora upoštevati ustvarjalno spreminjanje obstoječega, da bi dosegli boljše vrednote, višjo zavest in moralne norme ter poglobljeno odgovornost za ravnanje.

7. Ideologija in družbeno-politični dejavniki

Razmišljanja o neformalnem (družbenem) nadzorstvu v samoupravni socialistični družbi, kot je naša, ne morejo mimo vpliva, ki ga imajo nanj prevladujoča ideologija družbe s poglavitnimi dejavniki, ki opravljajo procese družbene politizacije — to so predvsem družbeno-politični dejavniki. Prenekateri politični dokument, kot so program ZKJ, stališča, sklepi in

²⁵ Jessor et al., s. 45.

²⁶ Johnson, s. 103.

²⁷ Glej npr. v delih Skinner, Lewin, Freud itd.

²⁸ Glej članek Williamsa s tem naslovom.

²⁹ Williams, s. 12, 13 itd.

resolucije kongresov ZK ter razni drugi priložnostni napotki za vedenje v socialističnih samoupravnih razmerjih (ki jih ni tako malo) sicer res (ne vedno izrecno, marveč posredno) zadevajo neformalno družbeno nadzorstvo z vsemi tistimi organizmi, s katerimi le-to opravlja svoje posamezne ali družbene naloge.

Idejno-politična izhodišča tako ali drugače načenjajo razvoj družbene zavesti, morale, vrednot, in odgovornosti ter delujejo tudi na primarne ali sekundarne skupine in z njimi vred opravljajo primarno in sekundarno socializacijo (in pogosto tudi politizacijo). Pri tem je izredno pomembna vloga naprednih družbenih sil, organiziranih v množične politične organizacije, ki s svojimi ustanovami, propagando, dejavnostmi itd. spreminjajo zavest ljudi po načrtovanih razvojnih poteh in jo prilagajajo ciljem, ki so največkrat šele v prihodnosti. Razvoj družbene zavesti »se lahko šteje za kazalnik samoupravnih socialističnih razmerij, njihove moči, vitalnosti in stabilnosti«. ³⁰ Zavest pa je, kot je bilo že ugotovljeno v tem sestavku, predvsem sistem mišljenja in občutkov, ki delujejo na vedenje tako, da kot posamezniki ali skupine lahko razločujemo med »prav« in »napačno«. To pa za neformalno nadzorstvo ni nepomembno.

Čeravno so se prav pri tem v preteklosti porajala nihanja v vrednotenju (npr.: v času liberalizacije pod geslom — kar je koristno, je zakonito, ali — dopustno je vse, če je v korist ožjih družbenih skupin, itd.) ter se »prav« in »napačno« nikoli ne kaže kot čisto belo in čisto črno, je ob revolucionarni zavesti, poštenosti, naprednosti in doslednosti vendarle dokaj jasno, kaj je prav, koristno in zakonito za širšo družbeno skupnost oziroma za vse. Razredna in politična določenost zavesti deluje recipročno, od posameznika k skupini in narobe, in sicer prav pod vplivom naprednih družbenih sil. Tem pa, kot kaže prenekatera njihova listina iz bližnje preteklosti, glede morale, zavesti in vrednot, ni uspelo vedno zadostno opravljati svoje vloge in zagotavljati zanesljivega vpliva na mehanizme neformalnega (družbenega) nadzorstva. Zato prav od tod premnoga nasprotja med interesi posameznika in kolektiva, med ožjimi skupinskimi željami in splošnimi družbenimi zahtevami in podobno.

Družbeno-politične organizacije, družbeno-politične skupnosti, delovne organizacije, državni organi, specializirane službe, vzgojni zavodi itd. so glede vplivanja na status quo v primarnih

skupinah, na tradicionalizem in patriarhalno zavest lahko dejanski spodbujevalci družbenih sprememb. Kot institucionalizirane sile nosijo mogoči družbeni napredek, če neformalno nadzorstvo zaostaja pri oblikovanju prakse in preveč popušča pod težo preteklosti in stereotipnosti. Hkrati pa sami neredko na dosti področjih družbenega življenja prav tako opravljajo neformalno nadzorstvo.

Kolikor družbeno-političnim in drugim dejavnikom uspe pri ljudeh zbuditi potrebo po spoštovanju zakonitosti, pravičnosti, solidarnosti, človečnosti itd. ter ustvarjati ozračje varovanja vrednot pred asocialnim vedenjem itd., to nedvomno mora odsevat tudi v potrebni dejavnosti neformalnega nadzorstva. Tako se razvija tudi politična socializacija (čeravno se je ogibati vsiljevanju morebitnega avtoritarnega mišljenja, podrejanju in manipulaciji z občani), socialistične vrednote, odgovornost (potreba po zaostrovanju odgovornosti je bila nešteto poudarjena) itd. Razvita zavest je najboljše spodbuda za neformalno nadzorstvo, z njo je mogoče dosegati boljše varstvo pravic in premoženja, nagrajevanje po delu pa tudi odgovornost, poštenost, nesebičnost itd.

Družbeno-politični dejavniki imajo glede dejavnosti neformalnega nadzorstva v marsičem snovalsko, revolucionarno, spodbujevalno, združevalno in vzgojno vlogo. Ko spodbujajo nadzorne mehanizme, tudi oblikujejo in propagirajo socialistične moralne norme. »Moderne politične stranke in moderne politične ustanove prežemajo vse družbene sektorje«. ³¹ Ideologija pa si prizadeva pri ljudeh vpeljati »sestav pojmovanj, kako naj se svet ali del sveta preuredi s človeško dejavnostjo«. ³²

Ideologija in njeni mehanizmi za socializacijo in politizacijo pa v smislu družbenega interakcionizma lahko porajajo konflikte v dejavnostih neformalnega nadzorstva, a s tem se v tem sestavku ne ukvarjamo.

8. Razmerja med formalnim in neformalnim nadzorstvom

Pravo in formalno (družbeno) nadzorstvo s svojimi mehanizmi, zastraševanjem in prisilnostjo, ne moreta ostati brez vpliva na primarne in druge skupine, ki neformalno zagotavljajo socializacijo z družbenimi (individualnimi in

³⁰ Milutinović, s. 8.

³¹ Janowitz, s. 102.

³² Lukić, s. 135.

kolektivnimi) vrednotami. Vsekakor je povezanost med neformalnim in formalnim nadzorstvom dokaj recipročna. Formalno nadzorstvo opravlja svojo vlogo predvsem na tistih področjih socializacije, ki pomenijo nekak minimum, toda za vse enak in za vse obvezen. To nadzorstvo je seveda prisilno, zunanje in še dokaj odtujeno. Če naj se uresničuje s pomočjo prava, pravično in za vse enako, ga morajo opravljati strokovno in družbeno-politično ustrezno. To tudi pomeni, da ga usmerja prevladujoča ideologija s pravom, ki je obvezno tako za nadzirance kot za nadzirane. Moč ideologije se izraža s pravnimi normami; te pomenijo neogibno danost, ki se ji je mogoče upirati samo za ceno kršitev, kazni in rehabilitativnih postopkov, ki jih uveljavljamo nad devianti — javno in za strah drugim. Zastrafevanje in kazen sta namenjena vsem mogočim deviantom zato, da bi se ogibali ravnanj, ki kršijo pravo.

Neformalno nadzorstvo opravljajo razne skupine predvsem zunaj pravno, po prosti presoji, različno diskrecionarno in selektivno, z raznovrstnim neenotnim kaznovanjem in nagrajevanjem. Tovrstnemu nadzorstvu se je pogosto mogoče upirati, se mu ogniti itd., ne da bi devianta zadeli učinki, ki so imanentni državnim prisili. Toda neformalno nadzorstvo ima prav tako na voljo druge ukrepe, moralne, psihološke, finančne itd., enako uspešne in upoštevanja vredne.

Glede na to prihaja iz neformalnega nadzorstva v formalno tisto, kar je najpomembnejše in kar je nujno za vse. Formalno nadzorstvo varuje vrednote, ki so potrebne za obstoj celotne družbe in njeno ideologijo, splošne družbene koristi itd., medtem ko se neformalno nadzorstvo ukvarja s posebnim, manjšim, posameznim, posebnim in manj nevarnim vedenjem in ravnanjem, ki pa sta pomembni za majhne skupine ter njihovo kohezijo in razvoj, ki neredko potekata v zaprtih skupinah, v intimnosti, čustveni povezanosti itd. Ustreznost, urejenost, normalnost itd. majhnih skupin, kot je npr. družina, so za celotno družbo nujni, kajti družbo sestavljajo predvsem tovrstne primarne skupine; čeprav niso edine, so pa glede socializacije verjetno najpomembnejše. Zato je nujno, da zavest, vrednote, morala itd. prodirajo iz druge v drugo, torej recipročno, čeprav tudi hierarhično, s pomočjo avtoritete, z uporabo moči, raznimi propagandnimi sredstvi in podobnim. Pravne norme morajo pogosto upoštevati raven zavesti in vrednot primarnih skupine in jih ne smejo preveč prehitevati (primerjaj npr. prepoved uboja

na eni strani in krvno maščevanje kot etnopsihološko potrebo na drugi), hkrati pa tisti del zavesti in morale (ti sta od skupine do skupine zelo različni), ki ju nadzoruje neformalno nadzorstvo, v marsičem spet prihaja v pravo (kot običaji, navade itd.).

»Družbeno nadzorstvo vsebuje dvojje sestavin: institucionalne mehanizme, s katerimi družba ureja posameznikovo vedenje, in oblike, s katerimi standardiziramo vedenje in posnemanje; z njim se vzdržujejo družbene ustanove.«³³ Standardizirano vedenje in posnemanje utirjata življenje v določeno konformnost, po kateri naj bi bili medsebojna razmerja, dejavnosti, zasebnost, prosti čas, zabava in razvedrilo itd. kar najbolj nekonfliktni in skladni s pričakovanji. To pa lahko poraja frustracije in napetosti, v katerih je odklonskost morda pot za iskanje drugačnih rešitev ali beg iz konformnosti, upor zoper status quo itd., posebno ker imajo družbene skupine razne interese, norme in vrednote, ki oblikujejo različno vedenje in ravnanje. Le-to ugotavlja, spreminja, poboljšuje in zatira tako formalno kot neformalno nadzorstvo in navadno nikoli ne upošteva »ne bis in dem«. Zato pogosto reakcija enega sproži tudi akcijo drugega in narobe. Razložek je v tem, da neformalno nadzorstvo uporablja tudi permissivne in prepričevalne tehnike nadzorovanja, medtem ko je formalno predvsem pregonsko in povračilno.

Ne glede na vrsti nadzorstva, ki ju pri tem omenjamo, večina organizacij uporablja majhno število sredstev nadzorovanja za zdrževanje ravnotežja. Morda je naloga prihodnosti v iskanju različnih sredstev za nadzorovanje. Kaže, da se temu le počasi približujemo in da je pretok vplivov iz drugega na drugega proces, ki oplaja tako formalno kot neformalno nadzorstvo.

Sklep

Vprašanja neformalnega nadzorstva so dosti bolj zapletena, kakor se zdi na prvi pogled, zlasti zaradi tega, ker izhaja predvsem iz medčloveških razmerij, ta pa so vedno bolj čustveno določena kot razumska. Navadno ne vsebujejo pisanih pravil, marveč nastajajo predvsem iz procesov posnemanja in ustaljenih vedenjskih oblik, ki se prenašajo iz roda v rod, se počasneje spreminjajo in pod raznimi vplivi, kot so demografski, gospodarski, politični, narodnostni, vzgojni itd.

³³ Janowitz, s. 93.

prehajajo iz skupine na skupino. Glede na to tudi nobeno nadzorstvo ni tako odvisno od stopnje socializacije kot prav neformalno, saj ga največkrat opravljajo primarne skupine. Brez administrativnih in drugih posegov ter vnaprej predvidenih tehnik nadzorujejo svoje člane in hkrati opravljajo tudi raznovrstno poboljševalno dejavnost. S tem je ustvarjalnost neformalnega nadzorstva marsikdaj dosti bolj domiselna in prilagodljiva, čeprav je hkrati lahko tudi konvencionalna in stereotipna, pa tudi nesluteno avtoritativna ali demokratična, tako da dopušča svobodo ali pa jo zatira, ljudi duševno pohablja in frustrira, iz njih ustvarja deviante ali jih konformira itd. Neformalno nadzorstvo nikakor ni manj pomembno od formalnega. Narobe, kolikor gre za etiologijo odklonskosti, jo je verjetno najprej iskati v pomanjkljivostih neformalnega nadzorstva in v težavah primarne socializacije, šele na to zunaj tega dvojega. Toda obravnavanje tega ni namen pričujočega prispevka.

Sodobno razmišljanje o nadzorstvu, med drugimi tudi o neformalnem, ne morejo mimo biopsihološke različnosti ljudi. Tovrstna spoznanja potrjujejo, da prilagajanje splošnemu ni za vse enak proces, ker že prirojena nagnjenja lahko povzročajo posamezniku velike težave in stiske, medtem ko nadzorstvo glede tega navadno ne dela izjem. Nasprotno, če se nekoga loti, ga vedno neprijetno zaznamuje, ne samo za takrat, marveč pogosto za dalj časa, če ne celo za stalno. Morda je neformalno nadzorstvo glede tega manj vplivno in manj nevarno. Ne nazadnje morda tudi od tod prihaja v svetu do razmišljanja o »pravici biti drugačen«.

Sestavek se sploh ne ukvarja s škodljivimi posledicami neformalnega nadzorstva, ki se kažejo npr. v zbujanju strahu, avtokratizmu, manipulaciji z ljudmi, neetičnosti prenekaterega poboljševalnega sredstva, morebitnih negativnih vplivov na človekovo osebnost, ki nastajajo zaradi socializacije v subkulturi, pri posnemanju škodljivega vedenja, standardizaciji, pomanjkljivih vedenjskih vzorcev itd. O tem sploh z zornega kota teoretičnih modelov nadzorstva zelo malo vemo (poleg tistega, kar zadeva psihologijo in nekatere druge znanosti).

Osebna svoboda ni bila nikoli kaj prida v osredju razmišljanja, ki zadeva nadzorstvo. Teoretične ugotovitve o socializaciji, resocializaciji itd. se bolj ukvarjajo z modeli spreminjanja človekove osebnosti, ki naj pripelje do pričakovanih izidov, medtem ko spreminjevanec — deviant ostaja prepuščen predvsem tretmanu. Prav

pri tem pa nastaja vprašanje, kako je z etiko nadzorovanja.

Poleg prava in ideologij vplivajo na neformalno nadzorstvo v zgodovini človeštva tudi znanost, umetnost, tehnologija, filozofija, vera, običaji, navade itd.; z vsem tem se ta sestavek ni mogel ukvarjati. Vendar se nehote postavljajo nekatera vprašanja: Kaj bo z neformalnim nadzorstvom v prihodnosti, ko je v zadnjem desetletju iz prej imenovanih področij prišlo več informacij kot doslej v vsej zgodovini človeštva, še več pa jih je pričakovati. Kakšna bo prihodnost neformalnega nadzorstva, ko primarne skupine izgubljajo dosedanje bistvene vloge in jih polagoma prevzame širša skupnost? Ali zato kaže iskati težišče v skupinskem — samoupravnem ali kakem drugem nadzorstvu?

Pomanjkljivost sprejemljivih sredstev in metod nadzorovanja, čedalje večja nepersonaliziranost nadzorstva v množični družbi, iskanje novih oblik, organizmov in ideologij nadzorovanja itd. narekujejo pozornost pri proučevanju odkrivanja, pregona, sojenja in rehabilitacije t. i. odklonskega vedenja. Toda kaj pričakovati v prihodnje od neformalnega nadzorstva v porabniški družbi, v samoupravnih družbi itd.? S tem se bodo morali ukvarjati sociologi, antropologi, politologi, socialni psihologi itd. ter nadzorstvo proučevati ob poznanju družbenega razslojevanja, urbanizacije, tehnologije, gospodarstva, kulture, politike itd. osebnih in družbenih vrednot, tradicij in podobno, ob spoznanju, da se ljudje čedalje bolj neradi »pokoravamo brez razmišljanja«. ³⁴ Kajti »življenje je preveč neskončno zapleteno, preveč negotovo, konfliktno in spremenljivo za kako abstraktno zamisel in vnaprej določena pravila, za urejanje dejavnosti, ki naj imajo izide, zaželene od posameznih dejavnikov«. ³⁵

Rokopis končan 14. junija 1976.

UPORABLJENA LITERATURA:

1. Begelman, D. A.: Ethical issues in behavioral control, *Mental Health Digest*, 5, 1973, 10, s. 44—47.
2. Bondeson, Ulla: Argot knowledge as an indicator of criminal socialization, *Scandinavian Studies in Criminology*, Vol. 2, 1968, s. 73—107.
- *3. Drašković Dragomir: Uloga društveno-političkih organizacija u društveni samozaštiti, 10 s.
4. Evens, Philip: Social control and values in social work, *Probation*, 19, 1973, 1, s. 9—12.

³⁴ Milanović, s. 52.

³⁵ Douglas v navedbi Rock-a, s. 142.

5. Finifter, Ada, ed.: **Alienation and the Social System**, 1972, 367 s.
6. Janowitz, Morris: Sociological theory and social control, **American Journal of Sociology**, 81, 1975, 1, s. 82—108.
7. Jessor, R. et al.: **Society, Personality and Deviant Behavior**, 1968, 500 s.
8. Johnson, E. H.: **Crime, Correction and Society**, tretja izdaja, 1975, 671 s.
9. LaPierre, Richard: **A Theory of Social Control**, 1959, 568 s.
10. London, Perry: The end of ideology in behavior modification, **Mental Health Digest**, 4, 1972, 12, s. 9—13.
11. Lukić, Radomir: **Sociologija morala**, 1974, 683 s.
12. Malinowski, Peter-Münch, Ulrich: **Soziale Kontrolle**, 1975, 202 s.
13. McGinnies, E.-Ferster, C. B. ed.: **The Reinforcement of Social Behavior**, 1971, 468 s.
- *14. Milanović, Vladimir: Politička, pravna i moralna svest građana kao faktor društvene samozaštite, 12 s.
15. Milanović, Vladimir: Socializacija ličnosti u jugoslovanskom društvu, **Socijalizam**, 12, 1969, 1, s. 47—58.
16. Millhaus, S. et al.: Social control in organizations, **The British Journal of Sociology**, 23, 1972, 4, s. 406—421.
- *17. Milutinović, Milan: Društvena samozaštita kao teorija, politika i praksa zaštite našeg društva i njegovih društvenih vrednosti, 27 s.
18. Pratt, Henry: **Dictionary of Sociology and Related Sciences**, 1965, 342 s.
19. Rezolucije desetega kongresa ZKJ, **Komunist**, 3. junija 1974, 64 s.
20. Rock, Paul: The sociology of deviancy and conceptions of moral order, **The British Journal of Criminology**, 14, 1974, 2, s. 139—149.
21. Rokeach, Milton: **The Nature of Human Values**, 1975, 438 s.
- *22. Saliu, Kurteš: Funkcija sredstva masovnog informiranja u sistemu društvene samozaštite, 12 s.
23. Scott, J. P.-Scott, S. F.: **Social Control and Social Change**, 1971, 237 s.
24. **Sedmi kongres ZK Slovenije, stališča in sklepi**, Ljubljana 1974, 151, s.
25. Stanković, Jugoslav: Moral kao normativni izraz samoupravnog regulisanja odgovornosti, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, 8, 1970, 2, s. 253—262.
- *26. Stavileci, Esad: Društvena disciplina i odgovornost kao faktor društvene samozaštite, 8 s.
- *27. Tomić, Stojan: Politička i samoupravna zaštita i samozaštita osnovnih vrednosti samoupravnog socijalizma, 22 s.
28. Williams, Roger: Biologija ponašanja, **Novosti**, 9, 1972, 11, s. 8—14.

Bibliografija označena z * je s posvetovanja o društveni samozaštiti, Beograd, 13. in 14. 1. 1976.

UDC 301.173.7

Informal (Social) Control

Pečar, dr. Janez, Senior Scientific Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

The informal (social) control is usually performed by the primary and partly the secondary groups although one shouldn't exclude the authority an individual personality can exert over people's behavior. Thus we have in mind such interpersonal relationships that imply solidarity, the feeling of involvement and belonging, friendship and collectivity — and, of course, the relationships that are the reverse side of the mentioned ones. All these have certain effect in positively modifying the behavior.

The informal control is mostly positive, persuasive and active; to change one's behavior in the positive manner it adheres to positive reinforcement although it will not stop before punishment either. With its means the informal social control seeks to form consciousness, morality, values, discipline and the

feeling of responsibility while it suppresses the behavior labeled as undesirable and awards the behavior that counts as desirable. Thus it attains the conformity of the group members. If we keep in mind the fact that human behavior is not merely conditioned by the environment but also genetically determined and, consequently, that deviance stems out of all individual characteristics, then this is not a simple and negligible effect.

Socialization process often proves unsuccessful precisely because the informal social control cannot possibly account for variables out of its scope.

An increasing influence is exerted upon the informal social control by ideology, law, political factors, as well as science, technology, etc. The relationship between the formal control, however, still remains complex and in need of further study.